

За себе стояти будемо ⁵

РОМАНИ ФЕОДОСІЯ РОГОВОГО ВИСУНУТІ НА ЗДОБУТТЯ
ДЕРЖАВНОЇ ПРЕМІЇ УКРАЇНИ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Три десятиліття минуло з того часу, як Феодосій Роговий дебютував у літературі збіркою своїх оповідань. Сьогодні у творчому доробку письменника романи «Свято останнього млива», «Поруки для батька», «Великі поминки». Це своєрідна трилогія — сповідь про злочасну долю полтавського посулянського краю, про цілеспрямоване знищення українського селянства, підірвав духовних сил народу.

Перші два романи були написані впродовж 1971—1984 років, коли, за словами самого письменника, «нашу природу, нашу генеалогію зуміли змінити нечисті сили «соціалістичних перетворень» і ми втратили або втрачаємо ту вроджену здатність проповідувати навіть «самих себе»... Роман «Великі поминки» створювався у 1986—1988 роках, коли скресала крига абсолютизму і визрівали умови для нового концептуального осмислення життєвого матеріалу. Ідейно-художній достоїнства творів Ф. Рогового відзначила літературна критика, а нещодавно вони були допущені до конкурсу і висунуті на здобуття Державної премії України імені Тараса Шевченка.

До читачів Ф. Роговий прийшов із відкритим серцем, із розтривоженими думками («ворушиться в душі все живе пам'ятне і навіть забуте»). У самих назвах книг прозирає недовозначна ідейна позиція автора. Адаже акцентування на тому, що це свято останнього млива, кидає свій трагічний відблиск на весь твір — соціально-психологічний зріз приреченого на небуття села Мокловоди. Неприродність суспільних і морально-етичних принципів «збільшовиченої ери» виражена у страшній за своїм алогізмом назві «Поруки для батька». А «Великі поминки» — це скорботний реквієм за загublеними народними силою і вірою, за понівеченими душами, розтоптаними людськими долями.

Якщо говорити про місце Ф. Рогового в сучасному літературному процесі, то за віддаленою аналогією згадується яскравий представник поетичного бароко кінця XVII століття Іван Величковський. Обоє письменників, попри всі відмінності, породжені часом і характером обдарування, ріднить отой глобальний погляд на завдання рідної літератури, бажання підняти її до рівня кращих світових естетичних здобутків, іти своєю непротореною дорогою, проникаючи в глибинні можливості художнього слова. У статті «Хліб для вільної душі» Ф. Роговий теж визначив свої творчі задуми: «Мені думалося писати не знати як, лиш би не звичною простакуватою оповіддю за банально тошнотним взірцем... Писати стилем багатозначнішим, вільним, мудрішим, аж трохи тайнописно. Писати не сюжетом, а потоком почуття, який і створить, думалося, внутрішній астральний сюжет для читаючого. Створити новий світ і своїм впливом викликати відчуття і розуміння авторських ідеалів та намірів».

Реалізуючи ці настанови, автор дав нам зразки оригінальної художньої прози, густо вистояної на трагічній долі посулян — отих зневажених вигнанців з віками обжитих осель.

Трилогія Ф. Рогового — твір поліфонічний. Поетизація рідної землі, її праявничої краси, щедрих розсипів народних духовних багатств — це той диво-вишній фон, на якому розгортаються події, розкриваються людські характери. Читачів вражає мальовнича топонімія Посулля: Мокловоди, Городище, Качала, Ріллячине, Прозорівка, Воїнська Гребля, Святозеро, Галицький острів... На осяяній сонцем землі «дихають його теплом і трави, і небо, і води. Біліють стовбури прибережних осик і тополь. Десь з-за Сули, з Воїнцівських грядок розкидається солодкуватий запах цвіту картоплі, кропу та моркви, змішаний з терпким духом скоше-них трав, з пахощами деревію». У еднанні з природою «щирі, як земля, і чутливі, як вода», живуть герої романів — родина Окраїнців, Прокіп Лядовський, Христя Плютиха, Марфа Личачка, Митько Михлик, Іван Індус, Вікентій і сотні інших людей чесного хліборобського роду, для яких найбільша драма — відчуження від землі, рідного села, звичного середовища, батьківських традицій.

Безпосереднім приводом для визначення ідейно-тематичного спрямування трилогії стало переселення посулян у зв'язку з утворенням Кременчуцького моря, коли для людей «з наших вод, з наших лугів та простору тощо», допотопного часу, коли Мокловоди і все Посулля гули життям, улагодженням з природою, як великодні дзвони, стало дуже не так, стало ніби проти звички». Авторіві вдалося художньо переконливо передати у численних монологіях-сповідах своїх героїв (саме така композиційна структура романів) «гнічений настрій переселенських людей».

Але є ще глибинний, сказати б, визначальний пласт твору — історична доля українського народу, якого «партійством та нахрапом» вели до «світлого майбутнього», а привели до страдницької Голгофи. Скрупульозно досліджуючи процеси, що відбуваються в локально обмеженому куточку рідної землі — Посуллі, письменник підносить до творчих узагальнень, веде мову про саме існування української нації. Герої його творів не раз замислюються над першопричиною своїх лихоліть. Не звільнившись повністю від ілюзій, вони ще подекуди вірять у добрі часи непу, у розум Леніна... Та ці сугестивні видіння-віддушини витісняються образами, основаними на реальній конкретиці. Ось бредє у цоботях з довгими халявами морем людської крові Сталін, викликаючи жах повсюдно, ось вимучує свої безглузді сентенції Брежнєв («Всьо, што било не со мной, помню») і кладе гроші «у заграничний сундук», а на острівцях справляють безкарно дикі оргії місцеві партійні і радянські чиновники, стріляючи «свого київського предводителя і покровителя». Створюється враження якогось морального здичавіння, банкету під час чуми.

(«Трудні люди настали, ні в що не вірять, ніби з правди зведені»). Живучи в умовах страху тоталітарного контролю, вони рвуть батьківське коріння, не

додержуються ні нового, ні старого, втратили навіть потребу прикрашувати свої домівки. Хіба мислилося нашим предкам, що можна красти з могил хрести і, перефарбувавши, пропивати їх? Як бачимо, автор далекий від ідеалізації своїх земляків, але причину їхнього безпам'ятства вбачає у злочинних діях правителів: «На нашому Посуллі продовжували сортувати людей: одних вибраковували геть з життя, інших залишали для праці на «благо». Для простого відтворення дармової робочої сили, підковані будівників соціалізму».

Події, що розгортаються в романах, концентруються навколо переломних етапів народного життя — колективізації, голодомору 1932—1933 років, масового винищення радянськими генералами мобілізованих до армії полтавців під час форсування Дніпра, витоптування з більшовицькою безоглядністю української національної культури. Виписані майстерною рукою художника, картини цього лихоліття вражають нас життєвою правдою, продуманістю кожної деталі. Варто під цим кутом зору згадати, як оті романтизовані багатьма письменниками комсомольські активісти з «буксирних бригад» ходили по селах на викачку хліба: «Товклись у людей по горищах, валялі комини. Рилися навіть у колісках під немовлятами — під них, бувало, люди ховали вузлики з сім'ям. Або в яку задущливу атмосферу підозр і недовір'я вводять нас автор, зображуючи цькування різними освідомителями «національно свідомих» патріотів! Справді, як каже один з персонажів, «Жити є де, так дихати не хочеться».

Було б, проте, помилковим, коли б ми фіксували в романах Ф. Рогового тільки похмурі барви, безвихідь. Автор кровно зв'язаний з своїми героями, черпає у них народну мудрість, здоровий погляд на життя. У їхні уста він вкладає глибокі змістом думки: «Самі за себе стояти будемо. Будемо, поки аж вистоїмо право бути дома господарями». А щоб бути господарями, потрібно передусім «воздвигнути рідну націю з духовного занепаду». Зауважимо, що переконливість авторських оцінок постійно посилюється афористичними висловами (це особливість стилю). Вагомо звучать у романах словесні перлини народної мудрості, іноземних і українських письменників, істориків, філософів, конденсуючи у собі одвічний досвід людства.

Романи Ф. Рогового про народне життя позначені справжнім мовним багатством, неповторним лексичним і інтонаційним колоритом посульської говірки. Вони не належать до легкої лектури, а вимагають напруженої роботи думки, нероззяної уваги. Тим більша насолода очікує того читача, який проникне у складний світ письменника і збагне його естетичну принадність.

П. ЗАГАЙКО,
доцент Полтавського педагогічного інституту.